

ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ПОЧАТКУ ХХ СТ. НА ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

Останнім часом, з процесом національного відродження, значно розширився інтерес до ролі церкви в суспільному житті. Відбуваються суттєві зміни в організаційному статусі конфесій. Переосмислюється роль релігійних спільнот, характер і результати діяльності у минулому.

З'ясування змін організаційної структури православної церкви в Україні доби національно-визвольних змагань, допоможе контрастніше проявити причини конкретний зміст сучасних церковно-релігійних процесів в Україні. Об'єктом нашого дослідження виступає суспільно-політичне життя України 1905-1918 рр. Предметом – церковне життя Південноукраїнських єпархій в означений період.

Нині точиться багато дискусій з приводу канонічності організаційного устрою православної церкви, відповідності його постановам Вселенських Соборів. Світські та церковні історики – М. Грушевський [1], О. Лотоцький [2], І. Власовський [3], – неодноразово відзначали серед характерних рис українського церковного устрою засади демократизму, соборності, виборності. Інші дослідники робили акцент на наявності в адміністративному устрої ряду явищ, які привели до ослаблення зв'язку між православною церквою і віруючими. Особливо рельєфно вони проступали, наприклад, напередодні укладення Берестейської унії: купівля духовних посад, ігнорування інституту соборного обрання, підлеглість православного духовенства світській владі [4, с.92-93]. На противагу радянській історіографії, яка принижувала значимість християнської традиції [5; 6], сучасні дослідники доводять впливовість церкви на суспільно-політичне життя українського народу [7, с.139-146; 8, с.105-116]. Проте, менше вивченою сферою продовжує залишатись практичне функціонування релігійних установ, їх організація та еволюційні зміни кінця ХІХ – початку ХХ ст. В повній мірі це стосується найбільшої конфесії, що діяла в Україні – Російської православної церкви (РПЦ).

Зробимо спробу оглянути форму існування українських єпархіальних і парафіяльних органів в системі РПЦ, на прикладі південноукраїнських єпархій. Вважаємо, що це буде актуально для порівняння з сучасною єпархіальною структурою.

Стан православної церкви в Україні, на початку ХХ ст., характеризувався глибокими суперечностями. Зовні благополучна форма з блиском упорядкованих храмів та усталеною адміністративною структурою лише прикривала спотворену державою бюрократичну систему функціонування релігійного життя. Об'єктивно назріла потреба церковної реформації, що мала охопити внутрішньоцерковне життя та підвищити місце РПЦ в суспільних відносинах.

Перший відчутний імпульс реформ дав царський наказ від 17 жовтня 1905 р., за яким надавалась свобода віросповідання. Соціальна база реформ включала майже все духовенство. Проте воно закономірно розкололось на дві партії. Першу – консервативну, що її складав єпископат (в Україні їх очолював єпископ Волинський Антоній (Храповицький)). Другу представляли ліберально-прогресивні кола – викладачі семінарій і академії та парафіяльне духовенство. Конкуренція релігійних партій відбувалась на фоні роботи комісії по підготовці Всеросійського Собору так званого “Передсоборного присутствія”. Тут також відбувалась дискусія щодо складу Собору. Ієрархи не виключали можливості участі білого духовенства і мирян, але наполягали на наданні їм дорадчого голосу, а єпископам – вирішального.

З метою удосконалення церковного управління та зближення єпископів з кліром, планувалось збільшити кількість митрополичих округів з трьох до десяти. Проте, для реалізації проекту не вистачило фінансування.

Принцип відродження виборності єпископів, починаючи з 1906 р., знаходив схвальну реакцію навіть у обер-прокурора. Тоді у церковній пресі надруковано серію статей, в яких відображено життя парафіяльного кліру [9, арк.193]. Зокрема зазначалось, що священників поглинула бюрократична система і вони служать не народу, а владі, виконуючи виключно її розпорядження і не виявляючи ініціативи. Підготовлений проект порядку виборів передбачав, що висування кандидатів на священництво здійснюватимуть єпархіальні збори за участю духовенства і мирян, проте остаточне рішення залишатиметься за Собором архіпастирів. Передбачалось надати парафіянам права матеріального забезпечення кліру, благодійності, освіти. Ліберально налаштовані кола усвідомлювали, що у противному випадку громада стане в опозицію єпархіальному начальству, яке не забезпечує її релігійних потреб. Окрім того миряни можуть проявити опір необхідності матеріального утримання духовенства. Також відмічено, що влада занадто віддалена від пастви. З метою встановлення духовної єдності між ними, пропонувалось передати частину повноважень центру на місця [10, с.534].

До 1917 р. цей проект не було реалізовано. У 1918-1918 рр. Всеросійським Собором визначено, що єпископів мали обирати на єпархіальних з'їздах миряни, клір та ченці. Урочистій події передували вибори кандидатів, які відбувались у трьох куріях. Першу складали біле духовенство та миряни. На парафіяльних зборах визначались посланці на з'їзд благочинних у співвідношенні: один член причту – два мирянина, віковий ценз яких не нижче 21 року. На рівні благочинія до єпархіального центру делегувалось шість пастирів (3 священника, 1 диякон, 2 псаломщика) та 9 мирян чоловічої статі.

Третя курія – духовенство від духовних семінарій і єпархіальних училищ. Єпархіальні з'їзди обмежувались обговоренням кандидатур, вибори відбувались у кафедральному соборі за участю всіх делегатів. Після молебну першим голосуванням визначалось три кандидатури, друге – виявляло поміж них нового архіпастиря. Єпископат залишав за собою право освячення новообраного преосвященного.

Найбільш складною і дискусійною стала проблема реформи парафій. Синодальним наказом від 18 листопада 1905 р., дозволялось формування церковнопарафіяльних зборів і рад спільно з мирянами, число яких обмежувалось 20 особами [11, с.119]. Духovenство Київської єпархії у 1904 р. самостійно започатковувало пастирські ради як нові форми організації пастирського життя [11, с.123]. 17 жовтня 1906 р., Микола II затвердив пропозиції Ради Міністрів, які спирались на тільки-но розроблений проект статуту православних парафій. Підготовлений кращими богословами з числа духовенства і мирян, він передбачав відтворення парафіяльного самоуправління, надання мирянам права участі у порядкуванні духовних і матеріальних потреб церковної общини.

Проте, після 1907 р., Синод починає видозмінювати статут. Обмеження церковними ієрархами прав парафіян блокувався Державною Думою. Центр тяжіння навколо парафіяльних дискусій перемістився у сферу матеріального забезпечення пастирів. Зміст наказу “Про додаткові відпущення з державного казначейства коштів на утримання міського і сільського духовенства” [12, с.499-502]. Проте, 1916 р. – це період найбільшого розпаду воєнних дій Першої світової війни. Тому реалізувати синодальну постанову виявилось неможливо із-за нестачі коштів та відсутності, здебільшого, і самих церковно- і священнослужителів. Адже і вони потрапили під мобілізацію і мали служити. Закон про матеріальну допомогу було впроваджено в життя частково. Так, зазначені суми, отримували лише вдови тих священників, які загинули на фронті.

У 1916 р. Дума поновила обговорення питання щодо виборності кліру. На необхідності такого кроку наполягали навіть Синод і Сенат, а представники нижчого духовенства – і поготів. По всіх єпархіях та благочиніях відбулись наради по розробці проекту реформування і подання його до Синоду.

В результаті опрацювання багатьох пропозицій, було сформовано наступні вимоги. По-перше – ввести у церковнопарафіяльних школах навчання на українській мові. По-друге – створити при храмах парафіяльні ради. Виділити по одній особі від кожної для участі у зборах сільської та волосної управ. По-третє – вислати уповноваженого від парафіяльної ради до ревізійної комісії, з метою перевірки церковного кошторису.

Потім – ввести суди честі для пастирів. У випадку, коли віруючі виганяли причет, решта священників мали бойкотувати цю парафію і не правити там служби. Найголовніше – це пропозиція виборності кліру парафіянами (а не призначення, як штучно встановив світський уряд) [13, арк.1].

Проект зустрів опір зі сторони єпархіального керівництва. Архієреї ніби то і визнавали необхідність перетворень. Проте, їх аж ніяк не влаштовували вимоги виборності священників та можливість віруючих втручатись у економічне життя церкви. Враховуючи всі зауваження, в листі до Державної думи, єпископи та благочинні внесли пропозицію про перенесення розгляду даного питання на повоєнний час. Головним аргументом проти виборності священників виступала теза, що пастир стане залежним від волі пастви, – а це принцип протестантів, а не православної віри [13, арк.8,12,13].

Навіть на Всеросійському церковному соборі ця проблема не була розв'язана. Згідно з новим парафіяльним статутом, право обрання на посади священо- і церковнослужителів належало архієрею. Думка парафіян лише бралась до уваги, проте не відігравала визначальної ролі [14, с.153-267]. Восени 1918 р. Всеукраїнський Собор православної церкви, не обмежуючи інші права мирян, скасував виборність священнослужителів [15, арк.61].

Таким чином, на початку ХХ ст. стало очевидним, що традиції демократизму і соборноправ'я, активної участі віруючих в релігійному житті, виборності кліру на всіх рівнях церкви занепали.

Кризові явища у духовному середовищі були спричинені як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Імперська влада знищила традиційний для України церковний устрій: звела чинність

титулу Київського митрополита нанівець, перетворила українське духовенство на підлеглу собі верству, позбавила мирян права участі в церковному житті.

Український православний клір, під час перебування в лоні Російської церкви втратив свій духовний потенціал. Це обумовило поступове розчарування населення в інституті церкви. Тому, не зважаючи на традиційну релігійність українського села, в містах поширювались соціалістичні ідеї, і разом з ними – атеїстичні погляди. Та серед найбільш свідомих українців не згасала надія на релігійне відродження й навіть намітились тенденції автокефального руху. Проте, спроби реформ не були реалізовані: частина їх загальмовані Синодом, решта – війною та революціями. В результаті у друге десятиліття XX ст. РПЦ вступала у новій якості, проте зі старим, консервативним внутрішнім ладом.

Українська церква почала втрачати притаманні їй національні особливості, зокрема соборноправність викорінювалась уніфікованим для всієї Росії принципом призначення митрополита і єпископів Синодом, який, в свою чергу, затверджувалась царем. Все більших втрат зазнавала національна самобутність обрядової сфери.

Таким чином, наприкінці XIX – початку XX ст. українські єпархії були складовою частиною імперської структури – Російської православної церкви. Головні проблеми життя церкви розв'язувала держава, яка не враховувала національної самобутності народів та їх релігійні традиції. Структура всіх церковно-адміністративних органів будувалась за єдиним взірцем. І українські єпархії не були в цьому виключення. Всезагальні прояви демократизації, які прослідковувалися в змінах місцевого церковного управління не означали змін в ідеологічному спрямуванні релігійної політики. Внаслідок цього напередодні першої російської революції православ'я входило в глибоку кризу, оскільки в середині суспільства поступово зміцнювались нові ціннісні орієнтації, а церковний уряд все ще провадив стару проімперську політику.

В результаті відбувалося поглиблення розмежування в духовному середовищі, відбувався розкол церковної єдності, особливо в Україні, де існувала національна специфіка релігійних традицій і демократичного соборноправного устрою.

Політичний ренесанс 1917 р., мав своє логічне продовження і в церковному середовищі. З лютого місяця того ж року в Україні поширювались гасла демократизації і оновлення релігійного життя.

Після ліквідації самодержавного ладу, в 1917 р., в Україні відбувалось не лише суспільно-політичне, а і релігійне відродження. По всіх українських єпархіях, незважаючи на протест російського єпископату, пройшли з'їзди духовенства і мирян, ними затверджено постанови щодо виборності духовенства, введення гласного церковного суду. Делегати Катеринославського з'їзду також наполягали на відродженні соборноправних засад в церкві і переведення богослужінь на українську мову [16, арк.85зв.-89]. Під час роботи Катеринославського єпархіального з'їзду, проявилась специфіка церковного життя даного регіону. Позиції проросійськи налаштованих кіл, очолених єпископом Російської православної церкви Агапітом, тут виявились міцнішими, ніж в інших українських єпархіях Делегатами з'їзду була підтверджена канонічність входження української православної церкви до складу Московського патріархату, а рух за автокефалію визнано згубним [16, арк.72-73зв.].

Прихильники унезалеження української церкви, по завершенні роботи з'їзду, почали агітацію за недовіру архієпископу Агапіту і за українізацію церкви [17, арк.13].

Виступи проти єпископату по всіх єпархіях України (в тому числі на Катеринославщині), вже влітку 1917 р., набули зворотного характеру. Причиною стала соціалістична налаштованість державного уряду – Центральної Ради – який вважав православну церкву однією з підвалин існування Російської імперії.

В парафіях Катеринославської єпархії, як і всюди, віруючі відмовлялись сплачувати церковні податки, самочинно виганяли священників і обирали нових пастирів з-поміж себе.

З метою нейтралізації анархістських тенденцій, єпископу Катеринославському Агапіту надано дозвіл Синоду на тимчасове допущення парафіяльних рад до участі в роботі єпархіальної консисторії та створення Катеринославської єпархіальної церковної ради, яка мала замінити колишню єпископську раду [18, арк.13-13зв.]. Окремою директивою від Преосвященного вимагалось проконтролювати безперервність мирських внесків на церковні потреби [18, арк.8].

Синодальний уряд РПЦ прагнув звести нанівець відцентрові тенденції в українських єпархіях: протоієреїв, відомих своїми самостійницькими настроями, усували з посад. Наказом з Катеринославської духовної консисторії до благочиній приписувалось згадувати на богослужіннях, згідно зі статутом літургій, ім'я архієпископа Катеринославського і Маріупольського Агапіта [18, арк.45].

Восени 1917 – взимку 1918 рр. центром активного церковного життя став Київ, де точилась боротьба навколо скликання Всеукраїнського церковного Собору. На периферії, в тому числі на

Катеринославщині, в зазначений час, проходили вибори делегатів на Собор, який розпочав свою роботу в січні 1918 р.

Політична криза, що тривала до початку травня 1918 р., обумовила тимчасове згортання роботи I сесії Всеукраїнського церковного собору.

За Гетьмана Скоропадського, в травні 1918 р. Собор поновив свою роботу. Серед депутатів Катеринославської єпархії на ньому, найбільш активно працював священник С. Мизецький. Головними результатами діяльності Собору влітку 1917 р. стало обрання митрополитом Київським Антонія (Храповицького), відомого своїми антиукраїнськими настроями та проголошення автономного існування української православної церкви у складі Московського патріархату.

На місцях активізувались проросійськи налаштовані кола. Зокрема, Катеринославська духовна консисторія, штат якої складався з царських бюрократів, своїм наказом місцевому парафіяльному духовенству постановляла: на всіх літургіях згадувати і благословляти Всеросійський церковний Собор і патріарха Тихона [18, арк.51].

Логічним наслідком політики новообраного митрополита стало те, що в жовтні 1918 р. постановою Катеринославського єпархіального з'їзду, виборність кліру, в даній єпархії, було скасовано [19, арк.83-84].

Чергові політичні перипетії листопада – грудня 1918 р., знову призупинили розгортання подій церковного життя.

В січні 1919 р. новою владою – Директорією – було прийнято “Закон про вищий уряд Української автокефальної православної церкви”, за яким Всеукраїнський церковний собор визнавався вищою законодавчою, адміністративною і судовою церковною владою в Україні [20, арк.3]. В лютому 1919 р. політичні перипетії вимусили національний український уряд покинути Київ. Проте, Директорія намагалась опосередковано впливати на релігійну ситуацію в Україні. З того ж часу дозволено проводити богослужіння українською мовою.

Протягом 1919-1920 рр., істотно змінився церковно-адміністративний устрій єпархій. Нагадаємо, що на 1916 р., на Катеринославщині функціонувала одна вікарна кафедра – Приазовська і Таганрозька. В наступні роки, з ініціативи національного уряду – Директорії – започатковано новий церковний територіальний поділ. На місцях засновувались вікарні кафедри, благочинія, парафії. Зокрема, на Катеринославщині, створено ще п'ять вікаріатств: Олександрівське і Павлоградське, Бахмутське, Криворізьке, Маріупольське та Приазовсько-Таганрозьке. Названі кафедри було включено до складу Української автокефальної православної церкви.

Реструктуризація територіального устрою Катеринославської єпархії відбувалась згідно проекту адміністративно-територіального поділу церкви, який розробило міністерство сповідань [21, арк.20-21]. Проте, зміни єпархіальної структури не визнали прихильники РПЦ, яких в цій єпархії очолював архієпископ Агапіт.

Проголошення в жовтні 1921 р. автокефалії української церкви, остаточно розкололо православні громади на супротивників і прихильників Української автокефальної Православної Церкви (далі – УАПЦ). Останніми в Катеринославській єпархії керував єпископ Микола Пивоваров. Він дбав про українізацію церкви і неодноразово клопотав перед С. Петлюрою, щодо надання парафіянам ввіреної йому єпархії богослужбової літератури українською мовою. Результатом піклувань єпископа Миколи стали надходження до храмів Катеринославської єпархії україномовних видань [22, арк.1-14].

Заходи єпископа Пивоварова: впровадження виборності кліру, ведення богослужінь рідною мовою, освітня робота – знайшли підтримку в середовищі православного населення Катеринославської єпархії: парафіяни надсилали міністру сповідань Української народної республіки І. Огієнку телеграми і листи зі словами подяки єпископу Пивоварову за його плідну духовну та культурно-освітню роботу [22, арк.3].

Духовенство Російської православної церкви на Катеринославщині, під егідою архієпископа Агапіта та його найближчого помічника священника Калішевського, прагнуло обмежити вплив автокефалістів в єпархії і, таким чином, повернути віруючих до лона своєї церкви. Конфлікт між священником Калішевським та Пивоваровим розгортався перманентно. Власне непорозуміння розпочалися ще у 1918 р., коли Микола Пивоваров зблизився з Михайлом Морозом, який очолював Президію другої Всеукраїнської Православної Церковної Ради (ВПЦР) – тимчасовий орган для скликання Всеукраїнського Православного церковного Собору. Михайло Мороз запропонував Пивоварову посаду скарбника ВПЦР, яку Пивоваров займав до 1921 р. В 1920 р., Микола Пивоваров виявив бажання знову висвятитися у сан.

Під час роботи Першого Всеукраїнського православного Церковного Собору, Михайло Мороз ініціював ухвалу низки рішень, за якими вдруге одруженим повертали священницький сан.

На підставі цих рішень, Пивоварову було повернуто духовне звання та надано парафію на Білоцерківщині.

Приязні відносини з Михайлом Морозом зумовили кар'єрне зростання Пивоварова. Наприкінці 1921 р. Михайло Мороз запропонував хіротонізувати Миколу Пивоварова. Проте, нововисвячений митрополит УАПЦ Василь Липківський виступив з протестом проти такого акту, оскільки Пивоваров не був ані кандидатом від Собору, ані загально висунутим від єпархії претендентом.

За тиждень Мороз зареєстрував у ВПЦР ухвалу Микільської Печерської парафії про бажання мати в себе за єпископа саме Миколу Пивоварова. Митрополит Василь Липківський категорично відхилив це подання, аргументувавши свою відмову тим, що Печерська парафія є вкрай бідуючою. За наполяганням Липківського, справу хіротонії Пивоварова було винесено на поширені збори ВПЦРади. Збори відхилили пропозицію щодо висвячення о. Миколи на єпархію.

Проте за місяць, у січні 1922 р., Миколу Пивоварова хіротонізували. На Таращанську вікарну кафедру Пивоварова протегував Голова Президії ВПЦР Михайло Мороз [3, с.149].

Розгортання церковного розколу співпало з одного боку – з наростанням антирелігійного тиску радянської влади, з іншого – з голодомором 1921-1923 рр. Для віруючих першочерговою стала проблема продовольства. За 1922 р. в парафіях автокефальної церкви Катеринославської єпархії відбулось лише одне загальне зібрання [23, арк.11]. Одночасно, державна влада активно проводила кампанію по реквізиції церковного майна [24, арк.2-5], конфіскуючи у, і без того бідних, парафій УАПЦ культові речі. Храми російської церкви були більш багатими і радянська антицерковна політика не мала для них таких руйнівних наслідків.

Єпископ Агапіт і священник Калішевський об'явили про розпуск Катеринославської крайової церковної ради та самовільно включили три автокефальні парафії – Очеретоватку, Підгородню і Спаську – до складу РПЦ.

З 1923 р. о. Микола Пивоваров очолював Катеринославську єпархію. Діяльність Пивоварова на Катеринославщині набула широкого резонансу. О. Микола практикував оглядові поїздки по єпархії з читанням у святкові дні проповідей. Зазвичай, такого роду архієрейські відправи користувалися популярністю серед парафіян та супроводжувалися велелюдними зібраннями [25, арк.3]. Є відомості про поширення Пивоваровим українських духовних книг, виданих ВПЦРадою [22].

Одночасно в автокефальних парафіях Катеринославщини спостерігалися деструктивні процеси. У Миколи Пивоварова склалися конфліктні стосунки з головою катеринославської крайцерради, яку очолював священник Калішевський. Останній прагнув узурпувати владу та звести нанівець повноваження архієрея.

Впродовж 1923-1924 рр. на Катеринославщині фактично спостерігалось двовладдя. Згідно законодавству автокефальної церкви, крайцеррада – це орган, що управляє єпархією до призначення єпархіальної влади. Відповідно, по призначенні Пивоварова, повноваження Калішевського припинялися. Проте останній не збирався складати з себе повноваження. Навпаки, зусиллями о. Калішевського всі кадрові призначення, здійснені Миколою Пивоваровим перетворювалися на фікцію. Калішевський самочинно, не радячись з єпархіальною владою, переводив пастирів з однієї парафії на іншу, здійснював об'єднання парафій [25, арк.5-5зв.]. В результаті діяльності голови крайцерради, на Катеринославщині траплялися випадки, коли громади тривалий час залишалися без священника [25, арк.5зв.-6].

Відцентрові тенденції та двовладдя зумовили розкол у середовищі прихильників автокефальної течії на Катеринославщині. Прибічники о. Калішевського, так звані “мануйлівці” (більшість з яких були парафіянами с. Мануйлівки) на місцевому соборі прихильників УАПЦ ініціювали відсторонення о. Миколи від кафедри та передачу влади голові крайцерради.

Заради послаблення напруженості у відносинах з крайцеррадою, о. Микола Пивоваров наприкінці листопада 1923 р., запропонував скликати єпархіальний собор. Одним з головних питань собору було обрання єпископа. Представники крайцерради взяли участь у його роботі. Проте вони не мали жодних намірів досягти згоди та порозуміння [27, арк.6].

Під час собору, конфлікт між так званими “мануйлівцями” (членами крайцерради) та “пивоварівцями” (прихильниками о. Миколи) досяг свого апогею. Більшість, у складі двадцяти одного священника, вимагала залишити Пивоварова на чолі Катеринославської єпархії [27, арк.9]. “Мануйлівці”, яких було вісімнадцять осіб, назвавши опонентів “мерзотниками”, обурено облишили собор. На наступний день працювало два окремі собори – “пивоварівський” та “мануйлівський”, кожен з яких робив свої ухвали [27, арк.8].

Катеринославський церковний міжвладний конфлікт набув такого резонансу, що привернув увагу ВПЦР. В середині грудня 1923 р. постановою ВПЦР всі рішення собору були визнані неканонічними, а єдиним легітимним представником автокефальної церкви на Катеринославщині оголошувався єпископ Микола Пивоваров [27, арк.8].

В грудні 1923 р. Агапіт добився від екзарха Київського Михаїла визнання факту висвячення Миколи в єпископи нелегітимним [27, арк.8]. Катеринославську єпархію оголосили канонічно підпорядкованою патріарху Російської православної церкви.

З метою нейтралізації напруженості в Катеринославській єпархії, ВПЦР запропонувала о. Миколі очолити автокефальну громаду Покровського собору м. Одеси. На його місце, до обрання канонічного єпископа, тимчасово призначили о. Шевченка [3]. Катеринославська крайцеррада одразу використала це призначення на свою користь та задекларувала себе як єдина легітимна автокефальна церковна адміністрація в краї [25, арк.6], хоча значна частина віруючих прагнула бачити на чолі єпархії виключно о. Миколу [28, арк.9].

Таким чином, короткий ретроспективний аналіз розвитку православ'я на Катеринославщині, дає підстави стверджувати, що на початку ХХ ст. її було включено в орбіту впливу Російської церкви. Синодальний уряд прагнув нівелювати особливості даного регіону. На відміну від решти православних єпархій, кордони яких співпадали з однойменними губерніями, територія Катеринославської єпархії, окрім меж губернії, обіймала парафії Облесті Війська Донського та Ростова-на-Дону.

Згідно канонам РПЦ, участь віруючих в релігійному житті єпархій суттєво обмежувалась. Парафіяни Катеринославщини, одними з перших в Російській імперії, актуалізували питання щодо допущення представників від православних громад до участі у роботі з'їздів духовенства. Проте, консервативно налаштований єпископат, блокував прагнення віруючих демократизувати церковне середовище.

Суспільно-політичне відродження 1917-1920 рр. в релігійному житті набуло суперечливого характеру. З одного боку, спостерігалась демократизація духовного життя православної спільноти: впроваджено виборність кліру, богослужіння переведено на українську мову, розширено мережу культурно-освітніх закладів. З іншого – після обрання митрополитом Київським Антонія (Храповицького), відбулось посилення позицій проросійськи налаштованих сил. На Катеринославщині протистояння прихильників і противників автокефалії, проявилось особливо гостро. Архієпископ Російської православної церкви в Катеринославській єпархії Агапіт, разом із своїми прихильниками, добився скасування соборноправних засад церковного життя та самочинного приєднання автокефальних парафій до лона РПЦ. Автокефальне духовенство поступово втрачало свій вплив в даному регіоні.

Незважаючи на те, що в 1917-1920 рр. віруючі підтримали релігійний ренесанс, в наступні роки, вони виявились неспроможними протистояти заходам консервативно налаштованого кліру, оскільки були знесилені голодом, що вирував на Півдні України.

Національна православна церква на Катеринославщині втратила свою життєздатність майже на сімдесят років. Знову відродилась вона лише за умов існування незалежної української держави.

Джерела та література

1. Грушевський М.С. Духовна Україна (Збірка творів) / Упорядкування та додатки Ігоря Гирича, Оксани Дзюби, Василя Ульяновського. – К., 1994.
2. Лотоцький О. Автокефалія. – В 2 т. – Т. 1.: Засади автокефалії. – Варшава, 1938. – Репринтне видання. – К., 1999.
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. – В 4 т., 5 кн. – К., 1998. – Т. III.
4. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / Переклад Марії Габлевич, під ред. Олега Турія. – Львів, 2000.
5. Лисавцев Э. Критика буржуазных фальсификаций положения религии в СССР. – М., 1975.
6. Грекулов Е. Церковь. Самодержавие. Народ. – М., 1969.
7. Лиман І. Статус церковних старост на початку ХІХ ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1999. – Вип. VII.
8. Тригуб О. Історія заснування Катеринославської і Херсонської єпархії // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1999. – Вип. VII.
9. Центральний державний історичний архів м. Києва (далі – ЦДІАК). – Ф. 707. – Оп. 299. – Спр. 269ж.
10. Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1905. – 21 декабря.
11. Киевские епархиальные ведомости. – 1904 – 1 апреля.
12. Екатеринославские епархиальные ведомости. – 1916. – 1 октября.
13. ЦДІАК. – Ф. 182. – Оп. 2. – Спр. 294.
14. Голубцов Георгий, протоиер. Поездка на Всероссийский церковный Собор // Российская церковь в годы революции (1917-1918 гг.). Сборник. – М., 1995.
15. ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 1054. – Спр. 166.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО України).
17. ЦДАВО України. – Ф. 1071. – Оп. 2. – Спр. 166.
18. Державний архів Запорізької області (ДАЗО). – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 108.
19. ЦДАВО України. – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 42.

20. ЦДАВО України. – Ф. 1072. – Оп. 1. – Спр. 28.
21. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 223.
22. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 4. – Спр. 52.
23. ДАЗО. – Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 17.
24. ДАЗО. – Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 188.
25. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 254.
26. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 159.
27. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 243.

Summary

The social and political processes and their influence on Orthodox Church in South Ukraine in the beginning 20-th of XX century were analyzed in the article.

М. П. Касцюк

БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА – УКРАЇНСКАЯ НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА: НЕКАТОРЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ШЛЯХУ І ЎЗАЕМААДНОСІН

Пасля падзення царызму ў Расійскай імперыі ў выніку Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. у многіх месцах найбольш актуальнай стала праблема нацыянальнага самавызначэння. Шматгадовае панаванне самадзяржаў на Украіне і ў Беларусі таксама высунула гэтую задачу на першы план. Актывізацыя дзейнасці грамадскіх сіл у першую чаргу адбывалася ў звязку з гэтым напрамкам.

Характэрнай асаблівасцю памкненняў многіх прадстаўнікоў беларускага і ўкраінскага народаў да дзяржаўнага самавызначэння ў гэты час стала такая форма дзяржаўнага ўладкавання як народная рэспубліка. Нельга не звярнуць увагу на падабенства даных назваў у Беларусі і на Украіне – Беларуская Народная Рэспубліка і Украінская Народная Рэспубліка. Гэта – не выпадкова. Тут і гістарычныя традыцыі, і ў многім агульны лёс абодвух народаў, пастаўленыя мэты і стасункі паміж сабою тых, хто меў сваёй неардынарнай задачай дасяганне дзяржаўнай незалежнасці ў новых палітычных абставінах.

Скіраваная на гэта дзейнасць пачыналася ўжо ва ўмовах пачатку праўлення Часовага ўраду, які хоць і працягваў у многіх адносінах ранейшую царскую знешнюю і ўнутраную палітыку, але тым не менш знізіў ціск і рэгламентацыю грамадска-палітычнага жыцця ў цэнтры і на месцы. Таму заканамерна, што ў нацыянальных ускраінах, у тым ліку на Беларусі і ва Украіне, актывізаваўся нацыянальны рух, удасканальвалася яго арганізацыя, канкрэтызаваліся задачы.

У Беларусі да Лютаўскай рэвалюцыі была колькі адна арганізацыя з нацыянальнай скіраванасцю – Мінскі аддзел Беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны. Пасля звяржэння царызму ён аб'явіў сябе нацыянальным камітэтам. Па яго ініцыятыве 25-27 сакавіка 1917 г. у Мінску адбыўся з'езд беларускіх нацыянальных арганізацый. Асноўны вынік яго працы – аднаўленне дзейнасці Беларускай сацыялістычнай грамады і стварэнне Беларускага нацыянальнага камітэта (БНК).

Аднак арганізацыя беларускіх нацыянальных сіл праходзіла са значнымі цяжкасцямі, нягледзячы на ​​небывалую дэмакратыю, прынесеную Лютаўскай рэвалюцыяй у грамадскае жыццё. Органы кіравання Часовага ўраду, саветы рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў, іншыя фарміраванні былі індывідуальнымі ці нават варожымі да беларускай нацыянальнай справы. Асабліва негатыўна да яе ставілася камандаванне і салдацкія камітэты Заходняга фронту [1, с.45,78,87]. Яго шматлікі асабовы склад накладваў моцны адбітак на грамадска-палітычнае жыццё беларускага краю.

Тым не менш, па ініцыятыве Беларускай сацыялістычнай грамады 8-10 кастрычніка 1917 г. у Мінску прайшоў новы з'езд беларускіх партый і арганізацый. Згодна з яго рашэннем Белнацкам быў ліквідаваны і створаны новы каардынацыйны орган – Цэнтральная рада беларускіх арганізацый. На яе другой сесіі, што адбылася 15-25 кастрычніка гэтага ж года, быў сфарміраваны новы орган для каардынацыі нацыянальнага беларускага руху – Вялікая беларуская рада (ВБР). Асноўную ролю ў ёй ігралі Беларуская сацыялістычная грамада, а таксама Беларуская народная грамада і Беларускі абласны камітэт, які ўзнік у лістападзе 1917 г. пры Усерасійскім савеце сялянскіх дэпутатаў.

Беларуская народная грамада, у якой важную кіруючую ролю выконваў А.Цвікевіч, аб'ядноўвала беларускія арганізацыі ў Расіі, на Украіне і ў іншых месцах. У вересні і лістападзе 1917 г. яна правяла два свае з'езды ў Маскве.